

Jánszky Béla és a bécsi Első Nemzetközi Vadászati Kiállítás magyar pavilonja

1. A kiállítás

1910-ben került megrendezésre az első nemzetközi vadászati kiállítás Bécsben („Erste Internationale Jagdausstellung Wien 1910”). A kiállítás először foglalkozott a vadászattal, mint önálló kiállítási témával.¹ A vadászati kiállítás alap gondolata már 1898-ban felmerült, majd az 1905-ben megalakult, főként arisztokratákból álló előkészítő-bizottság 1908-ban kívánta megrendezni a császár 60 éves uralkodói jubileumán. Ez a dátum azonban egybeesett az alsó-ausztriai iparegyetemi kiállításával. Végül a kiállítás időpontjával az 1910-es évet jelölték ki, Ferenc József császár 80. születési évfordulóját.²

A kiállítás fővédnöke Ferenc József volt. A rendezést az önkéntes, baráti alapon szerveződő bizottság látta el (Ausstellungskommission), a pénzügyi támogatást a kormányzattól (minisztériumoktól, 400.000 korona) és Bécs városától (300.000 korona), illetve a Bécsi Kereskedelmi- és Ipari Kamarától kapták (20.000 korona).³ A kiállítás rendezőbizottságának (Ausstellungskommission) elnöke Max Egon Fürst zu Fürstenberg volt.⁴ Az egyes országok külön bizottságokkal rendelkeztek (ausländische Komitees). A magyar bizottság tiszteletbeli elnöke gróf Serényi Béla (Földművelésügyi Minisztérium), elnöke Esterházy Miklós herceg, alelnökei gróf Esterházy László és Ottlik Iván voltak.⁵ A kiállítás vezetését a mérnök Wilhelm Robert Huber látta el, a kiállítás építészeti kialakításáért a főépítész, Alexander Décsey volt a felelős.⁶ A kiállítás létrehozásának célja az volt, hogy a vadászatot nagy nyilvánosság előtt, helyszín- és időbeli korlátozás nélkül, a lehető legteljesebben mutassa be.

A nemzetközi vadászati kiállítás a bécsi Praterben kapott helyet, az egykori 1873-as kiállítás helyszínén, az ún. Ausstellungsplatzon.⁷ Az épületek nagy része kifejezetten a kiállítás céljára épült, ideiglenes épület volt, illetve kibérelték az 1873-as ipari kiállításra készült Rotundát, melyet azóta minden Praterben rendezett kiállításon használtak.⁸ A 130-nál is több különböző – új és régi – pavilonban és kisebb-nagyobb épületben vadászati témájú kiállítások (pl. tróféák csarnoka, vadászati statisztika, vadászati oktatás, vadászfegyverek), művészeti tárlatok (iparművészet, kerámiák, régi és modern művészet, zenepavilon), az egyes nemzetek vadászattal kapcsolatos bemutatói kaptak helyet és nagy számban voltak jelen a szórakozás, vendéglátás céljait szolgáló létesítmények is.

A vadászati kiállítás főépítésze, Alexander Décsey végezte a kiállítás helyszínrajzának és a legtöbb olyan pavilon terveinek elkészítését, amelyeket nem a kiállító nemzetek építészei terveztek.⁹ A budai származású, a budapesti Műegyetemen, majd a bécsi Technische Hochschulen, később a bécsi Akadémián, Theophil Hansennél tanult Décsey több korábbi kiállítás építészeti kialakításában működött közre.¹⁰ A fontosabb épületeket Décseyen kívül Cesar Poppovits, Otto Prutscher és Robert Öry tervezte.¹¹ A különböző épület-, kert-, tó- és útépítési munkák 1909 júniusában kezdődtek, ezt követték a gáz-, víz- és villanyszerelés munkálatai. 1909 őszén a legtöbb építmény már tető alatt volt, megkezdték a belső berendezések kialakítását.¹² A kiállítást 1910. május 7-én nyitották meg és 1910. október 17-én zárta be kapuit.¹³

A kiállítás helyszíne a Haupt-Allee és az Ausstellungsstrasse között, a Rotundától déle és nyugatra terült el, a déli-, észa-

ki- és nyugati kapukon keresztül lehetett megközelíteni.¹⁴ A helyszínrajz alapján négy területi egységet különböztethetünk meg: 1. a főbejárat, a Südportal felől érkezve a Kaiser-Allee mentén elhelyezkedő pavilonok megtekintése után 2. a Rotunda fogadta a látogatót, 3. majd innen a Fest-Strasse mentén a mesterséges tó (Teich) felé, illetve ettől délre az Avenue der Ernährung utcáján folytathatta útját. 4. A kiállítást nyugaton a szórakozás és vendéglátás céljait szolgáló Luna-park zárta. A központi épület a Rotunda volt – noha a kiállítást korábban nem a Rotunda köré tervezték. Az 1873-as rendezvényről örökölt épület dominanciájának ellensúlyozására hozta létre Décsey a két párhuzamos utcát (Fest-Strasse, Avenue der Ernährung), melyek mentén a nemzeti kiállító-pavilonok (osztrák pavilon, magyar vadászkastély, Bosznia és Hercegovina, Németország (és külön Bajorország is), Anglia, Franciaország, Olaszország, Norvégia, Svédország, Kanada és Perzsia különálló pavilonjai).¹⁵ Ez a kiállítási rész területileg is egységes képet nyújtott, hangsúlyos épülete a tó mögött, a kis magaslaton, dombon elhelyezett Müurzsteg, a császári vadászkastély pontos mása, Décsey tervei szerint. Ez a magassági kiemelés egyúttal lehetőséget adott a Rotunda hatalmas méreteinek kompenzálására is.

A rendezvényről 1912-ben kiadott díszes albumban az építészettel foglalkozó írás az épületeket három nagy csoportra lehet osztja.¹⁶ Az első csoportba tartoztak a hagyományos uradalmi épületek, vadászkastélyok, melyek pontos másolatai voltak az eredetieknek; közülük a legkiemelkedőbb az előbb említett Müurzsteg volt. Ezek a Prater facsoportjai közé, természeti környezetbe ágyazott, teátrális megjelenésű épületek aratták a közönség körében a legnagyobb sikert. A második (ún. átmeneti) csoportot azok a pavilonok alkották, melyek külső megjelenésükben ugyan hagyományos épülettípusokat követtek, belül azonban a kiállított tárgyaknak szentelték őket. A főépítész utasításának megfelelően az egyes nemzetek pavilonjainak tervezői a nemzeti vonások kiemelésére törekedtek, így ide sorolható az összes nemzeti kiállító-pavilon. A berlini Hans Alfred Richter német vadászkastélya és a német életterme elemeiben a szász királyi moritzburgi kastélyt idézi, félkör alakú bejáratához egykarú lépcső vezet. Anglia a Wright tervei szerint épült kicsi, favázás, loggiás pavilonban, Svédország a gróf Cronstedt által tervezett, svéd szakmunkások által kivitelezett, fából készült, egytornyos villában mutatkozott be. Ez utóbbinak a fehér ablakkeretekkel tagolt, vörös homlokzata és az ókort idéző fakerítése a svéd építészet jellegzetessége. Végül a harmadik csoport azokat az épületeket tömörítette, melyek kifejezetten a kiállítás céljait szolgálták, és külsejükben nem hagyományos, nemzeti épülettípusokhoz kötődtek. Ide sorolt Feldegg minden historizáló- és modern stílusjegyeket mutató épületet. A Décsey tervei alapján készült nagyméretű osztrák kiállító-pavilon négyoszlopos portikusosztimpanonos bejáratával uralta a Fest-Strassét. Eredetileg ősi nemesi vadászkastélyt terveztek, végül a kiállítótermek nagy száma miatt döntöttek a célnak jobban megfelelő, szimmetrikus, inkább a historizmushoz kötődő múzeumarchitektúra mellett. Az Idegenforgalmi palota három bejáratának oszlopos portikusza még a historizmus szerkesztési elveit mutatja, de Décsey ezt ötvözi a szecesszió modern formavilágának le-

egyszerűsített díszítőelemeivel; a régi és új stílus harmonikus találkozása leginkább a Közmunkaügyi Minisztérium részlegének bejáratánál valósult meg. Modern egyszerűségével, érdekes, kör alaprajzú, ablakokkal szegélyezett lanternájával hívja fel magára a figyelmet Prutscher Alsó-Ausztria-iparpavilonja. A funkciójában is a modernitást tükröző, főbejáratán szecessziós növényornamentikával befuttatott Kineamatográf tervezője szintén Décsey volt, kivitelezője a Kupka & Orglmeister, az épületszobrászati munkákat a Jung, Russ & Cie. végezte, az 1000 fő befogadóképességű színházterem székeit a Thonet fivérek készítették.

A kiállítást a zárás után az Osztrák Kiállítási Bizottság (Österreichische Ausstellungskommission) minden szempontból sikeresnek ítélte: elsősorban azért, mert belföldről és külföldről egyaránt sok tárgy érkezett, de emellett azért is, mert a kiállításnak sajátosan bécsies karaktert kölcsönzött a helyszín, a Prater, melynek természetes szépségét messzemenően kihasználták. Külön kiemelték a pavilonok magas színvonalú építészetét is. Végül, a rendezvény pénzügyi szempontból is nyereséges volt.¹⁷ A befolyt összegből Ferenc József kívánságára alapítványt hoztak létre és a pénzből gyermekotthont építettek a szegény vadászok gyermekei számára.¹⁸ A rendezvényt – a viharos időjárás ellenére – összesen 2,7 millió fő látogatta. Ezt a látogatószámot az addig Bécsben rendezett kiállítások közül egyik sem, még az 1873-as kiállítás sem érte el.¹⁹

2. A magyar pavilon

A magyar pavilon, az ún. magyar vadászkastély (Ungarischer Jagdschloss) előkelő helyen, a Luna-park és a nagy tó között, az Avenue der Ernährung végén helyezkedett el. (1. kép) Aki a kiállítást a Westportal felől közelítette meg, a magyar pavilont pillantotta meg először. A mesterséges tavon kialakított szigeten kávézók és zenepavilon kapott helyet. Körülötte az osztrák pavilonok: a magyar kastélytól északra egy bécsi vendéglő, majd – átellenben a magyar vadászkastéllyal – dombon emelkedett a Mürzsteg, mellette Bosznia és Hercegovina kicsi épülete, majd a hatalmas méretű osztrák kiállító-épület. Ez utóbbit a tó felől egy hozzáépített kávézón keresztül is meg lehetett közelíteni, de a főhomlokzata a Fest-Strasséra nézett.²⁰

Érdemes hangsúlyoznunk, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia államkeretében lévő magyar fél önálló pavilonban kapott bemutatkozási lehetőséget. Azt, hogy Magyarország

1. kép: A magyar pavilon főbejárata. Forrás: Erste Internationale Jagdausstellung Wien 1910. Offizielles Souvenir. Wien, 1910

külön pavilonban állít ki, már 1909-ben eldöntötték. Ezzel kapcsolatban Darányi Ignác földművelésügyi miniszter 1909 májusában ezt írta a főudvarmesternek, Montenuovo Alfréd hercegnek: „Az 1910. évi wieni első nemzetközi vadászati kiállítás wieni vezérbizottságának meghívására a magyar kormány készséggel határozta el azt, hogy a kiállításban Magyarország saját, külön emelendő vadászkastélyával vegyen részt.” És hogy „ezen kiállítás külső fényét megjelenésével emelje s kiállításának tartalmával annak erkölcsi és anyagi eredményét gazdagítsa.”²¹

Ismerünk egy színes, szép kivitelezésű, nyomtatott, Décsey által tervezett helyszínrajzot 1906-ból. A terven a később megvalósult elrendezéshez képest a Rotunda központi szerepe jobban érvényesül, mivel Décsey annak nyugat-keleti fő-tengelyében húzta meg a kiállítás legfontosabb utcáját. A tavat a későbbi Luna-park területére tervezte, körülötte a külföldi országok pavilonjaival, melyeknek alaprajzát is jelzi, ezért lehetséges, hogy ő tervezte volna azokat is. A helyszínrajzon a magyar pavilon nincs külön feltüntetve, későbbi helyén egy külföldi országnak szánt épület látszik (a többi ország épülete sincs külön megnevezve).²² A következő, 1908-as helyszínrajzon – melyet szintén Décsey tervezett – a különálló magyar pavilon már meg van nevezve (Ausstellungspavillon des Königreiches Ungarn): a 78. számú, L-alakú épület, melynek alaprajzából valamiféle rizalitos bejáratra következtethetünk. E terv szerint a magyar pavilon kisebb területet kapott volna, mint a későbbi vadászkastély.²³

Végül a vadászkastély magyar építész(ek) tervei szerint valósult meg. Kérdés azonban, hogy ki lehetett a felépült pavilon tervezője. A kiállítási vezetők az épület tervezőjeként Fischer Józsefet (1873–1942) nevezik meg.²⁴ Ugyanígy az ő nevét olvassuk az Erdészeti Lapok 1909. júliusi számában, mely az Esterházy Miklós herceg elnökletével megtartott országos magyar bizottság kiállítással kapcsolatos ülésén történeteket így foglalja össze: „A magyar vadászkastély tervezője bemutatta a vadászkastély terveit s a bizottság nagy örömmel győződött meg azokból arról, hogy az építendő kastély motívumaiban magyar s amellet egy kiállítási csarnokhoz, de egyúttal egy vadászkastélyhoz fűzött igényeket szerencsésen egyesíti. A vadászkastély tervezője, az e végből már megtartott zártkörű eszmei tervpályázat nyertese, Fischer József műépítész.”²⁵

A kivitelező személyére vonatkozó információt az Offizieller Hauptkatalogban olvashatunk, mely Gregersen tünteti fel. Ezzel az állítással hozható kapcsolatba valószínűleg az a Magyar Építészeti Múzeum anyagában található levél, melyet Fischer József Gregersen és Fiainak címzett. A levél szövege a két fél között valamilyen szerződésre utal, mellékletének szövege azonban – mely feltehetőleg további részleteket tartalmaz az ügyre vonatkozóan – elmosódott, olvashatatlan.²⁶

Jánszky Béla (1884–1945) – akinek életművével több éve foglalkozunk – szerepéről a pavilon tervezésében nem szólnak a kiállítási vezetők.²⁷ Jánszky azonban saját maga így említi az épületet a magyar formatörekvéseket elemző művében: „Jánszky és Fischer wieni vadászkiállítási kastélya.”²⁸ A szakirodalom a pavilonnal kapcsolatban elfogadja, hogy az épületet Fischer József Jánszky Bélával közösen építette.²⁹ Az egyes művészek feladatainak meghatározásakor Fischer Józsefet a külső, Jánszky Bélát a belső átalakítás tervezőjeként tüntetik fel.³⁰ A pavilon berendezésével kapcsolatban Maróti Géza neve is felmerült.³¹ A vadászati kiállítás magyar vadászkastélyával kapcsolatos információk igazolásához a levéltári forrásokhoz fordultunk. A továbbiakban e kutatás eredményeit ismertetjük.

2.1 A Magyar Országos Levéltár vonatkozó anyagai

A magyar pavilonban kiállított tárgyak és az épület ügyét magyar részről – a vadászati téma miatt – a Földművelésügyi Minisztérium intézte. A minisztériumnak a Magyar Országos Levéltárban található anyagai között több iratot találtunk, mely a kiállítással foglalkozik. A magyar pavilon tervezésére a minisztérium a zártkörű eszmei tervpályázat kiírása mellett döntött, mivel a kiállítás megszervezésére igencsak kevés idő jutott.³² A pályázatra hét budapesti építész hívtak meg. A pályaművek beérkezésének határideje 1909. március 22. volt. Végül öt terv érkezett: 1. Balogh Lóránt; 2. Fischer József; 3. Hoepfner Guido és Györgyi Géza; 4. Schulek János; 5. Quittner Zsigmond tervei.³³

A bizottság már a beérkezés napján felbontotta a pályaműveket, a bírálati ülést 1909. március 26-án tartották meg, majd egy szűkebb körű műszaki bizottságot hoztak létre.³⁴ Ez a szűkebb bizottság háromszor tartott külön ülést a tervek részletes elbírálása ügyében.³⁵ 1909. április 8-án hirdették ki az eredményt.³⁶ Szerencsére az írásos tervbírálatokat ismerjük. A bizottság Fischer József tervét helyezte az első helyre, mivel ennél „sikerült a helyszíni elrendezés, a helyiségek centrális csoportosítása által. Hatásos perspektíva, jó közlekedés és legtöbb férőhely, jó megvilágítás. [...] Ha ezen terv jelenlegi ábrázolási formájában nem is fejezi [ki] teljesen a vadászkastély karakterét, mégis oly építészeti elemeket rejt magában, a melyek a kivitelben, a vadászkastély-jelleg tökéletesebb ki-domborítását látszanak ígérni.”³⁷

Balogh hatalmas vadászkastély tervét elsősorban azért kritizálták, mert architektúrája „sem a történelmi stílushoz, sem a modern és magyaros törekvésekhez nem simul.”³⁸ Schulek homlokzati tornyát inkább templomhoz, mint kiállítási vadászkastélyhoz méltónak találták.³⁹ Quittnernél a belső kihasználhatóságot vitatták.⁴⁰ Hoepfner és Györgyi első tervében a helytelen belső magasságokat, alternatív tervükben a kiállítófülkék kedvezőtlen nappali megvilágítását és a főbejárat sziklacsoportba rejtését kifogásolták.⁴¹

A „felkért és a pályázaton ténylegesen részt vett” öt pályázó 600–600 koronát kapott munkájáért. A bíráló bizottságban végzett munkájáért Fittler Kamill és Kertész Róbert 300–300 koronát kapott.⁴² A Földművelésügyi Minisztérium minisztertanácsa 200.000 korona támogatást szavazott meg a kiállítás költségeinek fedezésére.⁴³ Ezután pedig az összes beérkezett pályamű terveit 1909. április 9–13-ig a minisztérium erdészeti főosztályának második emeleti tanácstermében közszemlére tették.⁴⁴ A közönség ekkor megtekinthette a terveket, sajnálatos módon mi azonban ma már ezt nem tehetjük meg. A tervek nincsenek az iratanyag mellett, és a levéltár – minisztériumok iratai közül kiemelt – tervei között sem.⁴⁵

2.2 A bécsi levéltárak vonatkozó anyagai

A pályázat után a Budapesten elkészített terveket valószínűleg Bécsbe vitték, és a helyszínen megkezdték a pavilon felépítését. Így azokat a bécsi levéltárak anyaga is őrizhetné, ezért budapesti kutatásaink után a bécsi állami és városi levéltárak vonatkozó anyagának átvizsgálásába kezdünk. Tovább bonyolítja az anyag hollétének kérdését, hogy a kiállítási terület, a Prater ebben az időben még az uralkodó magánbirtoka volt, tehát nem a városi közigazgatás alá tartozott. Az egyes kiállítási épületek építési engedélyének kiadásához viszont a városi tanács megfelelő szervéhez kellett fordulni. A Prater ügyeinek intézését az uralkodó megbízásából a birodalmi főudvarmesteri hivatal (Oberhofmeisteramt) végezte, és a

Praterben külön főfelügyelő (Prater-Inspektor) ellenőrizte a Praterrel kapcsolatos munkálatokat.

A magyar pavilonra vonatkozóan a következő adatokat találtuk a bécsi városi levéltár, illetve az állami levéltár különböző anyagaiban: 1909. szeptember 15-én a főudvarmester beleegyezését adta a pavilon felépítéséhez, melyet továbbított a bécsi városi tanács építési ügyekkel foglalkozó osztályához (Magistratsabteilung XIV.). Ezt követően a kiállítás főbiztosa (General-Kommissär) kérelmezte a tanácsnál az építési engedélyt (Baubewilligung).⁴⁶ Mivel a Prater-felügyelőség nem talált kifogást – csupán nyomatékosította a kiállítás többi épületére is vonatkozó bontási határidőt (1911. február 1.) – a tanács megadta az engedélyt az építkezésre (1909. november 20.). Majd a tanács értesítette a főudvarmestert.⁴⁷ Az iratokban azt találtuk, hogy a magyar pavilon építési felügyeletét a cseh származású, Bécsben működő Gustav Orglmeister végezte.⁴⁸ 1910. április 11-re készen állt a pavilon, megtartották a helyszíni szemlét, majd a tanács megadta a használatbavételi engedélyt.⁴⁹ A vizsgált iratok alapján tehát a pavilon építésének engedélyezésének folyamatát szemlélhetjük, sajnálatos azonban, hogy a dokumentumok mellett nem találhatók a pavilonnal kapcsolatos tervek.⁵⁰ Az iratokból tudjuk, hogy a Rotundában már 1908-ban létrehoztak egy kiállítási levéltárat (Ausstellungsarchiv), valószínűleg itt tárolták a vadászati kiállításra vonatkozó terveket is.⁵¹

A kiállítás lebontása után, még 1910-ben, a kiállítás főbiztosa levelet írt a közmunkaügyi minisztériumhoz, melyben kérte a minisztériumot – mivel az egyébként is rendelkezik egy kiállításokkal foglalkozó részleggel [a Rotundában elhelyezett levéltárról van szó] – a kiállítás terveinek a minisztérium levéltárában való elhelyezésére. A Prater-főfelügyelő, Husar úgy ítélte meg, hogy az anyagból csak három darab tervre van szükség, melyek a Rotundára vonatkoznak. Döntését később felülbírált, végül csak azok a tervek kerültek kiselejtezésre, melyekre úgy gondolták, hogy a későbbiekben nem lesz szükség, a többi néhány évig megőrizték.⁵² Az iratokból nem derül ki, hogy az általunk keresett vadászkastélyterv ekkor még megmaradt-e.

A vadászati kiállítás terveinek megőrzésével kapcsolatban szolgált információt egy 1911. évi eset is: a bécsi egyetem rektora azzal a kéréssel fordult a Rotunda felügyelőségéhez, hogy tanulmányozás céljából adja kölcsön az egyetemnek a norvég pavilon terveit tizenegy napra, mivel a pavilont rekonstruálni szerették volna és csónakházként felállítani. A közmunkaügyi minisztériumnak a Rotunda felügyelője viszont azt a választ adta, hogy egyik külföldi pavilon terveit sem tartották meg, így a norvég pavilon tervei sem állnak rendelkezésre.⁵³ Mindenesetre, ha a keresett magyar pavilon tervét a kiállítás lebontása után nem selejtezték volna ki, és tovább őrizték volna a Rotunda levéltárában, akkor 1937-ben, a Rotunda leégésekor semmisült volna meg. Mivel azonban a terveket legalább három példányban kellett benyújtani a hatóságokhoz, elképzelhető, hogy valahol mégiscsak fennmaradtak, esetleg a későbbiekben előkerülhetnek.

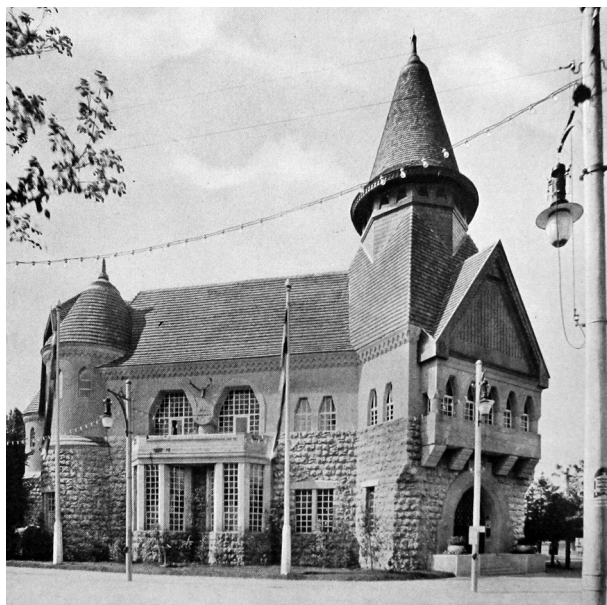
2.3 Az épület

A tervek helyett rendelkezésünkre állnak a kiállításról készült fotók, képeslapok, vezetők és írásos források is.⁵⁴ Idézzük fel most ezek alapján a magyar vadászkastély külső kialakítását és berendezését. A magyar vadászkastély részletes leírását a kiállítási vezetők tartalmazzák. A magyar osztály katalógusának megírását 1910 februárjában Czákó Elemér, az Iparművészeti Múzeum őre vállalta. A kiadvány 500 darab magyar,

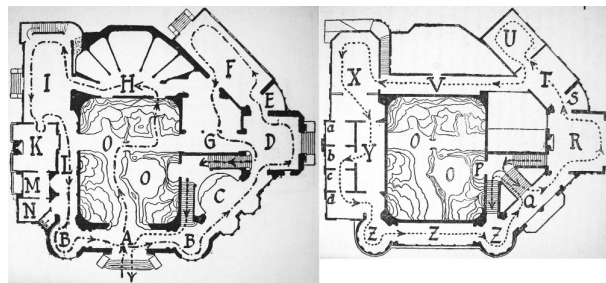
1000 darab német példányban, később francia nyelven is megjelent.⁵⁵

A magyar pavilon szabadon álló, (magas)földszinttel és egy emelettel rendelkező, összetett tömegű, tornyokkal tagolt, megjelenésében egységes épület volt. Földszintje terméskő burkolatot kapott, az emeleti szint mindkét reprezentatív bejárat felett favázzal kiképzett, nagy ablakfelületekkel tagolt. A középső bemutatóteret üveg, az épületet cseréptető fedte.⁵⁶ A gazdagon díszített főúri vadászkastély méreteivel, csaknem 50 méteres szélességével is kiemelkedett a környező pavilonok közül.⁵⁷ A kortársak körében is nagy feltűnést keltett. A magyar fél tudatosan törekedett a nemzeti-történelmi reprezentációra – fontos szempont volt ez az építkezést megelőző tervpályázat értékelésénél is.⁵⁸ A kiállítást követően, 1912-ben kiadott díszes kötet így ír a pavilonról: Külsőjében impozáns, belső teremképzésében lebilincselő, a bemutatott tárgyak szempontjából kiemelkedő [...]. A kiállítás egyik ékessége, melyet sokezer látogató csodált meg.⁵⁹ Hasonlóan méltatja Gelléri is: „Nem az elfogultság beszél belőlünk, amikor konstatáljuk, hogy a magyar pavillon[!] disztigvált külsejével és tartalmas belsejével magasan kiemelkedik az összes többi államok pavillonjai[!] közül. Hozzá csak a király múrzszegei kastélyának hű utánzatát lehet hasonlítani. De míg ez utóbbi nem egyéb, mint egy népszerű fejedelmi vadászkastély természetű másolata, addig a magyar kastély egy minden ízében ötletesen kieszelt, művészettel, hozzáértéssel megcsinált dolog, mely szorosán a kiállítási program[!] alapján állva, annyi érdekeset és értékeset nyújt a szemlélőnek, hogy ez a szintisza élvezettől szinte kifárad.”⁶⁰ A magyar pavilon szépségét még az osztrák kiállítási bizottság is kiemelte a kiállítást követő értékelésekor.⁶¹

A kastély főhomlokzata a nagy tóra nézett, a másik fő, tornyos bejárat a Luna-parkból érkezőket fogadta. A kiállítás nyugati kapuja felől nyílt még két kisebb bejárata is a pavilonnak, az egyik – megfelelően az építési engedély előírásának – a felső szint külső megközelítését tette lehetővé.⁶² (2. kép) A kastély tő felőli, félköríves nyílású, kívül geometrikus mintázattal díszített bejáratát két oldalról Bezerédy Gyula egy-

2. kép: A vadászkastély „tornyos kapuja”.
Forrás: Magyarország a wieni nemzetközi vadászati kiállításon.
Budapest, Hornyánszky, é. n., o.n.

3. kép: A pavilon alaprajzai.
Forrás: Ungarn auf der ersten Internationalen Jagdausstellung in Wien. Budapest, Hornyánszky, 1910. 2.; 4

egy medve szobra kísérte, ezért a leírások „medvés kapuként” emlegetik.⁶³ A másik, ún. „tornyos kapu” szintén félköríves kialakítású, felette ötablakos loggia helyezkedett el. A rusztikázott földszint sokszemes, szalagkeretes ablakokat kapott, míg az emeleten a nyolcszög három oldalával lekerekített, sokszemes ablakokat látunk. A tető alatt kettős farkasfogsor-parkány szaladt végig. A „medvés kapu” melletti két kisebb, és a „tornyos kapunál” elhelyezett magasabb (ör)torony egyszerű sisakkal fedett, a középkort idézi. A homlokzatot több helyen szarvasagancsok díszítették.

Belül a középső, üveggel fedett nagy udvart különböző méretű termek ölelték körül. (3. kép) Az emeletre a két főkapu között elhelyezett nagy hallból kétirányú lépcsők vittek fel. A hall egyben a pihenés céljait is szolgálta. Az itt felállított Mátyás-kút kutya-alakját Strobl Alajos mintázta. A vadászjelvényeket ábrázoló üveglablakok Nagy Sándor kardonjai nyomán készültek. A reprezentatív lépcsőházba (3. kép) készített Körösfői–Kriesch Aladár a sólyomvadászatot és a medvevadászatot ábrázoló – 8,10 m hosszú és 2,40 m magas – páros festményét.⁶⁴ Itt kaptak helyet a Magyarországon alkotó finn Yrjö Liippola szobrai is.⁶⁵ A termekben kiállításra kerültek iparművészeti tárgyak (pl. Zsolnai-porcelánok), ornitológiai gyűjtemény, egzotikus vadászsákmányok, Esterházy Lajos herceg, Teleki Samu gróf tárgyai. Az ún. biológiai teremben a látogató Magyarország vadászható állatai között sétálhatt „szcenírozott hű környezetben.” De láthattak itt vadászó fegyvereket is! A történelmi vadászat termének tárgyait a főurak gyűjteményeiből állították össze. Majd ezt követte a Nádler Róbert által tervezett vadászkastély. Az emeleten a gödöllői királyi vadászat került bemutatásra; üveglablakait Róth Miksa készítette Nagy Sándor rajzai alapján. József főherceg terme után a szakoktatás termei következnek, itt helyezték el Vastagh György kutya-modelljeit, a falakon Nagy Sándor-fríz vonult végig. Végül a legnevezetesebb főúri vadászati trófeákat csodálhatta meg a látogató.⁶⁶

2.4 Jánszky szerepe a tervezésben

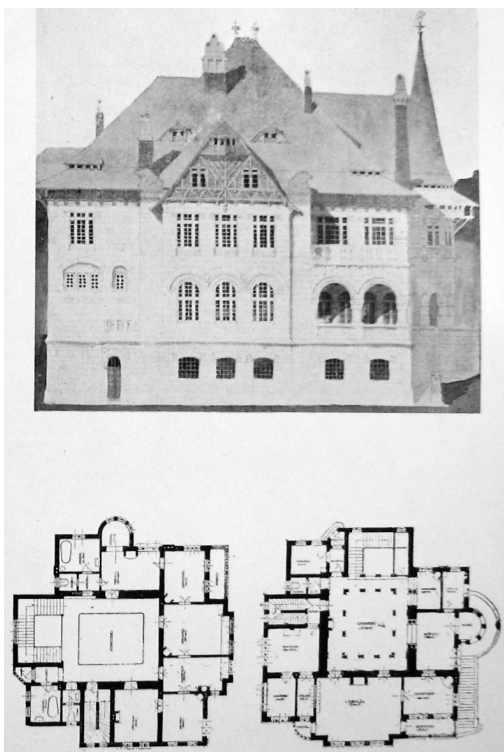
Felmerül a kérdés, milyen szerepe lehetett Jánszkyknak a vadászkastély kialakításában. Mivel az épületre vonatkozó tervek nem ismertek, így Jánszky korábbi műveit hívhatjuk segítségül az elemzéshez. Jánszky már hallgató korában tervezett egy vadászkastélyt, melynek terveit az 1906-os építészhallgatók munkáiból készült kiállításon mutatták be, majd a Magyar Pályázatokban tették közzé.⁶⁷ (4. kép) Romantikus-eklektikus vadászkastélyja összetett tömegű, földszinttel (lábazati szint), két emelettel és tetőtérrel rendelkezik, tornyos-loggiás kialakítású, tetőlefedése hangsúlyos faszerkezetes megoldást kapott. A főhomlokzat rizalitját felül háromszögű, fagerendás oromzat zárja le. A háromtengelyes rizalit

4. kép: A főlépcső. Forrás: Magyarország a weni nemzetközi vadászati kiállításon. Budapest, Hornyánszky, é. n., o.n.

a földszinten mezzaninszerű ablakokat, a hangsúlyos első emeleten íves lezárású-, a második emeleten egyenes záródású többszemes ablakokat kapott. A főhomlokzat jobb oldalán pilléres-íves nyitott loggiát látunk. Az oldalhomlokzaton félköríves alaprajzú, magas süveggel lezárt torony helyezkedik el. Az alaprajz egy centrális pilléres csarnok köré rendezi a különböző funkciójú tereket, az emeletek megközelítését a nagy csarnok mögé helyezett, reprezentatív háromkarú és egy kisebb lépcső teszi lehetővé. A rajz összetett, elől favázás tetőmegoldása, a főhomlokzattól jobb oldalra helyezett süveges tornya; alaprajzi sajátosságai a magyar pavilonnal rokon vonásokat mutatnak.

Mint láttuk, a magyar kiállító-pavilon főbejárata, ún. „medvés kapuja” és oldalsó, ún. „tornyos kapuja” félköríves kialakítású volt, az előbbin kívül geometrikus farkasfog-díszítéssel. A bélétes kaput idéző félköríves bejáratot Maróti Géza már

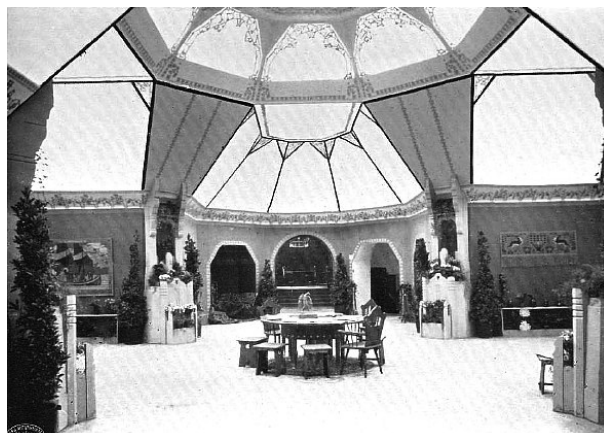
5. kép: Jánszky hallgatói vadászkastély-terve, 1906. Forrás: Építészhallgatók tervekiallítása. Magyar Pályázatok V. évf. (1907) 1. sz. 13

a Milánói Nemzetközi Kiállítás (1906) magyar pavilonjának belsejében is alkalmazta. Hasonló megoldást látunk a Pécsi Országos Kiállítás (1907) múcsarnokánál (Fischer, Maróti, Jánszky), majd a velencei pavilon (Maróti, 1907–1909) esetében is.⁶⁸ Ezek a munkák lehettek hatással Fischer és Jánszky Budapest-pavilonjának bélétes, ugyanakkor szögletesebb, egyszerűbb megoldására (1908, Hungarian Exhibition. Earl's Court, London) és a vadászati kiállítás pavilonjára.

Itt kell megemlítenünk Kós Károly feljegyzését is, miszerint Jánszkyt műegyetemi tanulmányainak elvégzése (1906) után Fischer József építészirodájában rajzolóként alkalmazták.⁶⁹ (Kós nem említi azonban, hogy Jánszky meddig dolgozott Fischernél.) Így ha az eredeti vadászkiállítási pavilontervek elő is kerülnének, akkor sem biztos, hogy Fischeré mellett szerepelne rajtuk Jánszky aláírása is. Mindenesetre Jánszky saját említése szerint szerepet vállalt a kastély kialakításában.

Lehetséges, hogy Jánszkyknak a magyar pavilon belső kiképzésében jutott nagyobb szerep. Jánszky ugyanis korábban, a vadászati kiállítást megelőzően több kiállítás installációjának tervezésében is részt vett.

1906-ban az Iparművészeti Társulat karácsonyi vásárának rendezését műegyetemi hallgatótársával, Tátray Lajossal együtt végezte.⁷⁰ 1907-ben az Iparművészeti Társulat tavaszi kiállításának teljes installációját tervezték együtt, melyről a Magyar Iparművészet így számol be: „A kiállítás rendezése komoly tudással és erős művészi érzékkel telített két ifjú építőművész bemutatkozója. Jánszky Béla és Tátray Lajos tökéletesen megoldották a feladatukat.” Egyéni ornamentikájú, „igazi kiállításszerű összbnyomás” alakult ki.⁷¹ A kiállítás egy-egy két-, három-, négy- és hétszobás lakást mutatott be. A két építőművész a lakások közötti összekötő tereket és a kétszobás lakást tervezte. Jánszky ebédlőt, Tátray hálószobát alakított ki. Mindkét művésznak első bútortervei voltak ezek. Jánszky ebédlője nappali tartózkodásra is szolgált, ezért könyvszekrényt és asztalt is elhelyezett benne.⁷² Ebédlőszekrénye falusi berendezést idéz, vereteinek, vasalásainak vonalvezetése magyaros motívumokat mutat.⁷³ Minket azonban most elsősorban a Jánszky és Tátray által tervezett érdekes kialakítású összekötő tér, az ún. virágos udvar érdekel.⁷⁴ (6. kép) A centrális tér középső részét trapézformákból képzett kupola fedte, majd ebből négy irányban további terek nyíltak, melyeket a kupolához csatlakozó sokszögű üveglapokkal fedtek le az építészek. Az így keletkezett négy téregységben virágkölteményeket, kisebb kiállítási tárgyakat helyeztek el, fő funkciójuk azonban a kiállítás további termeibe való át-

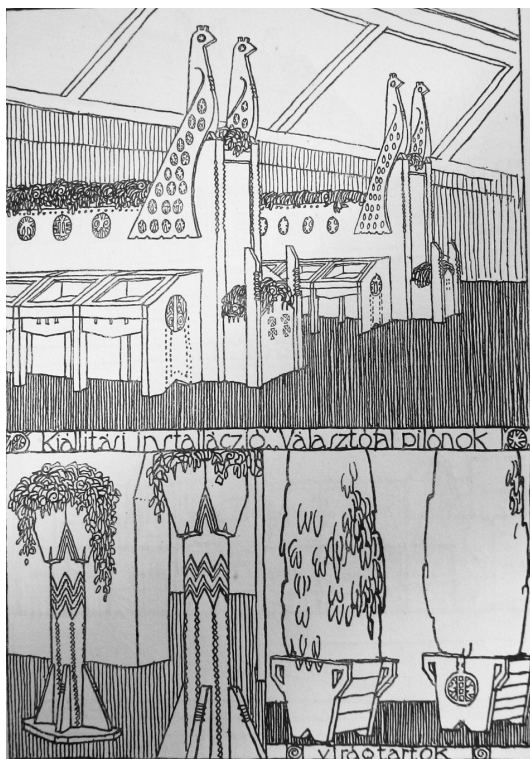

6. kép: A virágos udvar a tavaszi kiállításon, 1907, Jánszky és Tátray. Forrás: Magyar Iparművészet, X. évf. (1907) 129

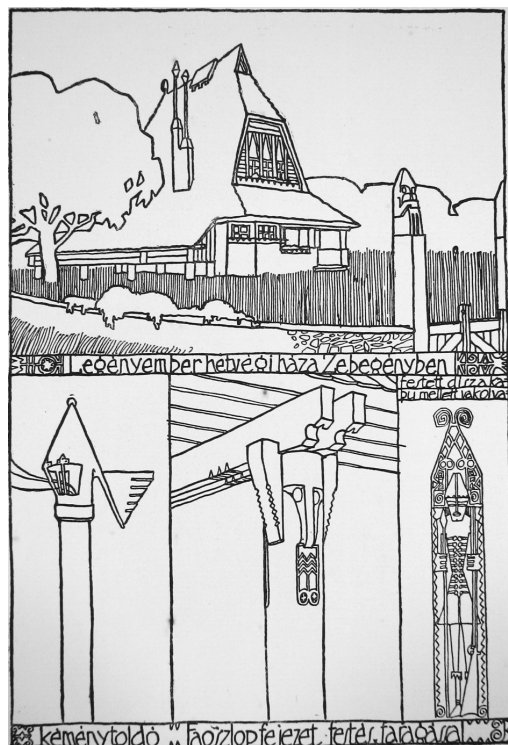

7. kép: A kiállítás belső kiképzése.
Forrás: Magyar Iparművészet XIII. évf. (1910) 228

vezetés volt: ezekből lehetett megközelíteni a kiállításra berendezett lakásokat. A trapézzáródású- és félköríves átvezető nyílások egymás melletti alkalmazásához hasonló formai megoldást látunk az 1907-es Pécsi Országos Kiállítás és Vásár ún. műcsarnokánál is.⁷⁵ A műcsarnok Jánszky Béla, Ficher József és Maróti Géza közös alkotása.⁷⁶ A szakirodalom Jánszky szerepét a belső berendezés kialakításában látja.⁷⁷ A centrális térben félköríves ablaknyílások és a kiállítási tárgyak elhelyezését szolgáló trapézzáródású falmezők váltakoznak. A műcsarnok közepén kör alakú, hatalmas, kütkávaszerű virágtartó kapott helyet, formailag hasonlóan az 1907-es tavaszi kiállítás közepre helyezett, székekkel körülvett, kör alakú asztalához. A fent említett két kiállításon alkalmazott nyílástípusok a vadászkastély kialakításánál is jellemzőek: éppúgy az átvezető nyílások, mint az ablaknyílások esetében is.

8. kép: Kiállítási installáció, Jánszky. Forrás: A Ház II. évf. (1909) 252

9. kép: Legényember háza Zebegényben, Jánszky.
Forrás: A Ház II. évf. (1909) 247

Érdeemes megfigyelni a magyar pavilonban elhelyezett kiállítási tárlók, fatalapzatok, vagy az emeletre vezető lépcső faroklátjának kiképzését. (7. kép) Jánszky-nak a Ház című folyóiratban bemutatott rajzain is nagy hangsúlyt kapnak az ezekhez hasonló fa díszítőelemek. A Málnai Béla által szerkesztett újság a fiatal építészek, Jánszky Béla, Kós Károly és Zrumeczky Dezső munkáiból közölt válogatást 1909-ben. A folyóirat lapjain a Jánszky és Kós által épített zebegényi templom fotói, Kós és Zrumeczky óbudai református paplakjának alaprajzai és fotói és különböző Jánszky-rajzok szerepelnek: parti vendéglő Zebegényben, legényember háza Zebegényben 1–2., egy író menedékháza Cinkotán 1–2., lakóház Ung megyében 1–2., kiállítási installáció, Csomós György úr lakóháza Miskolcon. (8–9. kép) A favázás zebegényi házak faragott kapuja, a cinkotai ház belső lépcsőjének megoldása, és különösen a kiállítási installáció választóoszlopai előzményül szolgálhattak a bécsi magyar pavilon belső kialakításához.

Jegyzetek

- 1 ORBÁN László: Az első nemzetközi vadászati kiállítás és magyar vonatkozásai (Bécs 1910.) In: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 1964. 82.
- 2 FRICK, Wilhelm: *Die Erste Internationale Jagdausstellung Wien 1910. Ein monumentales Gedenkbuch.* Wien, Leipzig, k.k. Hofbuchhändler, 1912 (Megtalálható: General-Direktion der a. h. Privat- und Familienfonde Sonderreihe Band 34 (GDFFF SR)) 9–10.; ORBÁN 1964. 82–83.; HOLZSCHUH, Gottfried: *Die erste Internationale Jagdausstellung 1910 in Wien.* In: *Fürstliches Halali: Jagd am Hofe Esterházy.* Hrsg. von Stefan KÖRNER. München [etc.], 2008. 210.
- 3 *Unter dem Allerhöchsten Protektorate Seiner kaiserlichen und königlich Apostolischen Maiestät des Kaisers Franz Joseph I. Erste Internationale Jagd-Ausstellung Wien 1910. Offizieller Hauptkatalog.* (JAGDAUSSTELLUNG – OFFIZI-

- ELLER HAUPTKATALOG) Wien, Verlag der Ausstellungs-Kommission, 1910. 6.; *Die ständige Österreichische Ausstellungskommission. Entstehungsgeschichte und Bericht über die Jahre 1910 und 1911.* Wien, Verlag der Handels- und Gewerbekammer 1912 (Megtalálható: Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Ministerium für öffentliche Arbeiten (MföA), Faszikel 296, 1910–1918, Signatur 81, II a, 1912, Ausstellungswesen, 81 a–c, Z 2036, Wien, 26. Febr. 1912) (BERICHT, ÖSTERREICHISCHE AUSSTELLUNGS KOMMISSION) 76.
- 4 JAGDAUSSTELLUNG – OFFIZIELLER HAUPTKATALOG 1910. 13.
- 5 JAGDAUSSTELLUNG – OFFIZIELLER HAUPTKATALOG 1910. 72.
- 6 JAGDAUSSTELLUNG – OFFIZIELLER HAUPTKATALOG 1910. 82.; HOLZSCHUH 2008. 210.
- 7 A Praterrel és a korábbi kiállításokkal kapcsolatos irodalomból kiemeljük: PEMMER, Hans – LACKNER, Ninni: *Der Wiener Prater einst und jetzt.* Leipzig, Wien, Deutscher Verlag für Jugend und Volk, 1935.; PEMSEL, Jutta: *Die Wiener Weltausstellung von 1873.* Wien, Köln, Böhlau, 1989.; FELBER, Ulrike: *Schauplatz Wien 1873.* (eine Ausstellung des Technischen Museums Wien, 28. Oktober 2004 – 27. Februar 2005, Katalog), Wien, Technisches Museum Wien, 2004.; KRISTAN, Markus et al.: *Messe Wien / Vienna fair.* Wien, Springer, 2004.
- 8 A Rotunda 1873-ban épült Carl Hasenauer vezetése alatt, az angol Scott-Russel terve alapján kivitelezték. Az itáliai reneszánszot idéző épület 108 méteres fesztávjával, 84 méteres magasságával az akkori legnagyobb kupolás épület volt. Az 1873-as kiállítás után az oldalszárnyakat lebontották. Az épület Bécs egyik jelképe lett. 1921-től évente kétszer itt tartották a Wiener Messe egy részét. 1937. szeptember 17-én leégett. Ld. STROCH, Ursula: *Das Pratermuseum. 62 Stichwörter zur Geschichte des Praters.* Wien, Eigenverlag der Museen der Stadt Wien, 1993. 57–58.
- 9 A kiállítás rendezési szabályai írják le a főépítész feladatait: 16.§. „Dem Chef-Architekten obliegt die technische Leitung der Ausstellung und insbesondere die Verfassung des Generalplanes der Ausstellung, die Herstellung der Pläne und die Ausführung aller jener Ausstellungsgebäude und Anlagen, welche nicht von den Ausstellern selbst errichtet werden.” Ld. JAGDAUSSTELLUNG – OFFIZIELLER HAUPTKATALOG 1910. Organisationstatut 85.
- 10 Alexander Décsey (Buda, 1854. IX. 16 – Wien, 1911. IV. 12.) a budapesti Műegyetemen (1871–1874), majd a bécsi Technische Hochschulén és a Wiener Kunstakademie-n (1874–1878) tanult. 1878-ban már építésvezető volt a bécsi parlamentnél. 1883-ban az Erste Internationale Elektrische Ausstellung Wien főépítésze, 1896-ban a budapesti Millenniumra készített néhány pavilont, majd 1898-ban a Wiener Jubiläums-Gewerbe-Ausstellung, 1900-ban a párizsi vilákiállítás alkalmával. A vadászati kiállítás után egy évvel, Bécsben halt meg. Sírja a bécsi Zentralfriedhofban található. Ld. CZEIKE, Felix: *Historisches Lexikon Wien in 6 Bänden.* Bd. 2., Wien, Kremayr & Scheriu/ Orac, 2004.; *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler. Von der Antike bis zur Gegenwart.* Bde I–XXXVII, gegründet von Ulrich THIEME u. Felix BECKER, hrsg. von Hans VOLLMER, Leipzig, 1907–1950. (AKL) Bd. VIII., 532.
- 11 KRISTAN, Markus: *Bauten auf dem Messegelände in Prater. 1873 bis 1970.* In: KRISTAN, Markus: *Messe Wien/ Vienna fair.* Wien, Springer, 2004. 138.
- 12 ORBÁN 1964. 83.
- 13 KRISTAN 2004. 194. (Zeittafel Wiener Messegelände); A kiállítás ünnepélyes megnyitóját eredetileg 1910. május 2-án akarták megtartani, végül a viharos időjárás miatt május 7-re halasztották. Ferenc József tervezte a megnyitón való részvételt, de május 6. éjjel meghalt VII. Edvard angol király, ezért végül Ferenc József nem tudott megjelenni a megnyitón. FRICK 1912. 12.
- 14 JAGDAUSSTELLUNG – OFFIZIELLER HAUPTKATALOG 1910. Situationsplan
- 15 JAGDAUSSTELLUNG – OFFIZIELLER HAUPTKATALOG 1910. Situationsplan (Wien, im Mai 1910. Chefarchitekt Alexander Décsey); Az iratok szerint korábban tárgyalások folytak Oroszország, az Amerikai Egyesült Államok, Hollandia, Románia és Kína részvételével kapcsolatban is. Ld. több irat ezzel kapcsolatban: ÖStA, AVA, MföA 1909, Faszikel 294, Signatur 81.
- 16 A három csoportról Ld. Ferdinand Fellner Ritter von FELDEGG: *Die Architektur der Erste Internationale Jagd-ausstellung Wien 1910.* In: FRICK 1912. 159–161.; A pavilonokról Ld. *Unter dem Allerhöchsten Protektorate Seiner kaiserlichen und königlich Apostolischen Majestät des Kaisers Franz Joseph I. Erste Internationale Jagd-Ausstellung Wien 1910. Offizieller Führer.* Wien, Verlag der Ausstellungs-Kommission, 1910 (JAGDAUSSTELLUNG – OFFIZIELLER FÜHRER); *Pavillon der N.-Ö. Landes-Gewebe-Förderung. Spezialführer.* Erste Internationale Jagd-ausstellung Wien 1910.
- 17 BERICHT, ÖSTERREICHISCHE AUSSTELLUNGS KOMMISSION 1912. 75–76.
- 18 Neve: Kaiser Franz Joseph-Jugendheim-Stiftung „Hubertus”. Ld. FRICK 1912. 13.
- 19 FRICK 1912. 14.
- 20 JAGDAUSSTELLUNG – OFFIZIELLER HAUPTKATALOG 1910. Situationsplan, magyar pavilon: No. 72.
- 21 ÖStA, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Oberhofmeisteramt (O Me A), Karton 1844, 1909, Rubrik 4- 12/2: 10/2 b, 6494, Präs: 26. Mai 1909.
- 22 ÖStA, AVA, MföA, Konvolute, Faszikel 1556, 1908–1909, Ausstellungswesen, Abteilung V. a.
- 23 ÖStA, HHStA, O Me A, Karton 1844, 1909, Rubrik 4- 12/2: 10/2 c, Z 880 ex 1909, 7277, ehhez csatolva: 6460.
- 24 JAGDAUSSTELLUNG – OFFIZIELLER HAUPTKATALOG 1910. 28.; *Ungarn auf der ersten Internationalen Jagd-ausstellung in Wien.* Budapest, Hornyánszky, 1910. (JAGDAUSSTELLUNG – UNGARN) 23., 82.; JAGDAUSSTELLUNG – OFFIZIELLER FÜHRER 1910. 51.; *Magyarország a wieni első nemzetközi vadászati kiállításon.* Budapest, 1910. (VADÁSZATI KIÁLLÍTÁS KATALÓGUSA) 92.; Fischer József (1873–1942) 1897-ben kapott építőmesteri oklevelet Budapesten, miután Kauser József művezetőjeként dolgozott. 1897–1901 között Párizsban tanult. Az 1900-as párizsi Vilákiállítás általános építészeti ellenőre és néhány pavilon tervezője. Scheer Izidorral, majd Detoma Alfonzzal volt közös irodája, lakóházakat, bérházakat terveztek. Ld. GERLE János – KOVÁCS Attila – MAKOVECZ Imre: *A századforduló építésze.* Budapest, Szépirodalmi Kiadó–Bonex, 1990. 48–49.
- 25 *Különfélék.* In: *Erdészeti Lapok* XLVIII. évf. (1909), 14. sz. (július 15.), 741.; Ugyanígy az ő nevét olvassuk itt is: A bécsi nemzetközi vadászati kiállításról. *Erdészeti Lapok* XLIX. évf. (1910), 15. sz. (augusztus 1.), 591.; illetve itt is: *Erdészeti Lapok* XLIX. évf. (1910), január: „Fischer József, a

- vadászkastély építésze; bemutatja a már fedél alatt álló vadászkastély kis modelljét, mely osztatlan tetszést keltett.”
- 26 A levél szövege a következő: „Tekintetes Gregersen és Fiai uraknak Budapesten. Csatoltan van szerencsém a bécsi vadász kiállításra vonatkozó ellenkötlevelet aláírva tisztelettel átszarmaztatni. Budapest, 1909. szeptember 28-án. Kiváló tisztelettel: Fischer József. 1. drb melléklet. Ajánlatok.” A melléklet szövege olvashatatlan. Ld. Magyar Építészeti Múzeum, még leltározatlan anyag. Ezzel ellentétben VADÁSZATI KIÁLLÍTÁS KATALÓGUSA 1910. 92. és JAGDAUSSTELLUNG – UNGARN 1910. 84. szerint Fischer volt a tervező és az építő is.
- 27 Jánszky Béla (1884–1945) 1906-ban szerzett építészeti oklevelet a budapesti Műegyetemen. 1908–1909 között Kós Károllyal és Zrumeczky Dezsővel működött együtt. 1910-ben Iványi Grünwald Bélával és Falus Elekkel megalapította a kecskeméti Művésztelepet. 1909–1918 és 1926–1932 között Szivessy Tiborral dolgozott társas viszonyban. Fontosabb épületei: zebegényi római katolikus templom (Kós Károllyal, 1908–1909), Szivessy Tiborral: kecskeméti művésztelepi villák (1911), Budapest, I. Ág u. 3. Somló-villa (1911–1912), VII. Dankó u. 22. (1910–1911), Márkus Emília hűvösvölgyi villája (II. Hűvösvölgyi u. 85., 1910–1911), V. Nádor u. 11. (1914). Ld. GERLE–KOVÁCS–MAKOVECZ 1990. 68–69.; HADIK András: *Jánszky Béla*. In: *Műemlék-lap* IV. évf. (2000) 1.sz., 16.
- 28 JÁNSZKY Béla: *A magyar formatörekvések története építészetiünkben 1894–1914*. (A szerző két előadása a Magyar Kőművesmesterek Országos Szövetségének budapesti csoportjában) Budapest, 1929. 44., kép: 90. (képfelirat szintén Jánszky és Fischer).
- 29 GERLE–KOVÁCS–MAKOVECZ 1990. 49.; HADIK 2000. 16.
- 30 LŐVEI Pál: *Magyarország és a világkiállítások*. In: Szerk. FEHÉRVÁRI Zoltán – HAJDÚ Virág – PRAKFAI Endre: *Pavilon építészeti a 1920. században a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből*. (Pavilon különszám) Budapest, OMvH Magyar Építészeti Múzeum, Pavilon Alapítvány, Budapest MM, 2001. 35.
- 31 GERLE–KOVÁCS–MAKOVECZ 1990. 138.
- 32 Magyar Országos Levéltár (MOL) K 178 (Földművelésügyi Minisztérium, Elnöki iratok) 1909–546, 2068/ 1909, 364. fólió: „miként az 1900. évi párisi, a milánói, a bukaresti és legutóbb a londoni kiállítás pavilonjának tervezésénél történt, – a nyilvános pályázat mellőztetett.” Uo. 359. fólió: Az idézett irat csak 1909 februárjában keletkezett, ez magyarázza a tervpályázat sietős megrendezését. A bemutatni kívánt magyar anyag összeállítása lassan haladt, kérdéses volt a pénzügyminisztériumi támogatás összege is. Mindezekre azonban nem várhattak tovább, hiszen a kiállítás szabályzata szerint 1909 novemberére a pavilonoknak fedél alatt kellett lenniük. Uo., Pályázati felhívás, 360. fólió: A rövid idő miatt vázlatzerű tervrajzokat kér a minisztérium.
- 33 MOL K 178 1909–546, 2068/ 1909, 365. fólió: A pályázatra Hüttl Dezsőt is meghívták, de ő végül nem adott be tervet; Hoepfner Guidó és Györgyi Géza pedig együtt dolgozott. MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909, 1. sz. melléklet, 343. fólió; 329. fólió
- 34 MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909, 2. sz. melléklet, 342. fólió és 329. fólió
- 35 MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909, 329. fólió
- 36 MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909, 329. fólió; ui. 5. sz. melléklet
- 37 MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909, 3. sz. melléklet, 336. fólió (A 3. sz. melléklet a 4. sz. kézzel írott melléklet nyomtatott változata, a teljes szöveget – így a Fischer tervére vonatkozó bírálatot a kézírásos változat tartalmazza, a nyomtatott változat hiányos. A mellékletek az 1909. március 31., április 2. és április 6-i ülések jegyzőkönyvei.)
- 38 MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909, 3. sz. melléklet, 333. fólió
- 39 MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909, 3. sz. melléklet, 336. fólió
- 40 MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909, 3. sz. melléklet, 336. fólió
- 41 MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909, 3. sz. melléklet, 336. fólió
- 42 MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909, 378. fólió
- 43 MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909, 330. fólió
- 44 MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909, 5. sz. melléklet, 356. fólió
- 45 Nem tartalmazzák a terveket sem a MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909, sem a MOL T 15 (Tervtári vegyes sorozat) anyagai.
- 46 Wiener Stadt- und Landesarchiv, Wien (WStLA), Magistratsabteilung (M. Abt.) 114, 1.3.2. 114. A 15 – Q 12 – Baupolizeiliche Maßnahmen, 1902–1998, 6852/ 1909 (Sch. 250). Augenschenins-Aufnahme, 1909. szeptember 21.
- 47 ÖStA, HHStA, O Me A, Karton 1844, 1909, Rubrik 10/ 2, 14230/ 1909: 14224/ 1909
- 48 WStLA, M. Abt. 114, 1.3.2. 114. A 15 – Q 12 – Baupolizeiliche Maßnahmen, 1902–1998, 6852/ 1909 (Sch. 250), Z. 7212 1909. október 5.
- 49 ÖStA, HHStA, O Me A, Karton 1891, 1910, Rubrik 10/ 1, 5325/ 1910; WStLA, M. Abt. 114, 1.3.2. 114. A 15 – Q 12 – Baupolizeiliche Maßnahmen, 1902–1998, 6852/ 1909 (Sch. 250), 3020/ 1910
- 50 Nem találtuk meg a pavilonterveket a bécsi városi levéltár Praterre vonatkozó anyagában sem: WStLA, M. Abt. 114, 1.3.2, 114. A1 – EZ – Reihe: Allgemeine baurechtliche Angelegenheiten/ 1902–1951 EZ 1418 (Prater), Sch. 60
- 51 ÖStA, AVA, MföA, Faszikel 315, 1909–1911, Signatur 86: 36/ 14, XXIII, 38019, 86/ b, 1909, 17. Sept. 1909
- 52 ÖStA, AVA, MföA, Faszikel 298, 1910, Signatur 82, 21/ 347–II a, 82/ a, 1910, XII., 31. Dez. 1910
- 53 ÖStA, AVA, MföA, Faszikel 300, 1911, 16-IIa, 367, 82/ a, 1911, 23873, 6. Mai 1911
- 54 Képkötet a magyar pavilonról *Magyarország a wieni nemzetközi vadászati kiállításon*. Budapest, Hornyánszky, é. n.; Képeslapokat őriz a kiállításról a Wien Museum Karlsplatz (Wien) is.
- 55 VADÁSZATI KIÁLLÍTÁS KATALÓGUSA 1910.; JAGDAUSSTELLUNG – UNGARN 1910.; MOL K 178 1910–695, 1359/ 1910; 1128/ 1910
- 56 A építési engedély szövegével összhangban ld. ÖStA, HHStA, O Me A, Karton 1844, 1909, Rubrik 10/ 2, 14230/ 1909: 14224/ 1909: „ein hölzernes, einstöckiges, mit einem Ziegeldache mit Glasoberlichten gedecktes Jagdschloß / Ungarn No. 25/ zu errichten”
- 57 Alaprajzát ld. JAGDAUSSTELLUNG – OFFIZIELLER HAUPTKATALOG 1910. 281–282.
- 58 Itt jegyezzük meg, hogy Jánszky egyik művében foglalkozik a különböző nemzetközi kiállításokra készülő ún. „kirakat-művészettel”. Felhívja a figyelmet arra, hogy ezek az épületek a külföld számára reprezentálták a ma-

- gyar stílust, ezért az építészek szabadon használhatták a stíluselemeket, míg ezzel egy időben Magyarországon már nem a magyar stílus újjáélesztésével kísérleteztek az építészek. Majd a következő sorokban egy pavilon tervezéséről ír – elképzelhető, hogy a bécsi vadászkastélyról van szó: „Egy ilyen pavillont [!] magam is terveztem. Emlekszem rá, milyen szörnyű gyötrelem volt számomra az, hogy megküzdhessek azzal a lehetetlen feladattal, hogy néhány nap alatt egymagam megteremtsem a magyar stílust a külföld épülésére egy jókora gipsz-tábla épületen, akkor, amikor mi együtt még csak a kispolgári ház magyarrá alakításán töprengtünk.” Ld. JÁNSZKY Béla: *A magyar formára való törekvések kritikai megvilágításban*. Különlenyomat a Magyar Mérnök- és Építészegylet Közönlönye 1939. szeptember, 37–38. számából. A szerzőnek a Mű- és Középitési Szakosztályok 1938. november 28. ülésén tartott előadása. Budapest, Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, 1939. 26–27.
- 59 A szerző fordításában. Az eredeti szöveget ld. FRICK 1912. 59. p: „Important in seinem Außern, fesselnd durch die Raumgestaltung im Innern, hervorragend durch die Objekte, die darin zur Schau gestellt waren, stand das Ungarische Jagdschloß als letztes unter den linksseitig am Teiche gelegenen Baulichkeiten – eine Zierde der Jagdausstellung, bewundert von den vielen Tausenden, die es besucht haben.”
- 60 GELLÉRI Mór: *Újabb modern kiállítások*. (Följegyzések, tanulmányok és javaslatok). Budapest, Singer és Wolfner Bizománya, 1910. 228.
- 61 BERICHT, ÖSTERREICHISCHE AUSSTELLUNGS KOMMISSION 1912. 77.
- 62 ÖStA , HHStA, O Me A, Karton 1844, 1909, Rubrik 10/2, 14230/ 1909: 14224/ 1909: „die Dachräume von außen zugänglich gemacht werden”
- 63 VADÁSZATI KIÁLLÍTÁS KATALÓGUSA 1910. 86.
- 64 MOL K 184, 1910–60–90056, 90225/ 1910, 21–22. fólió: A festmények elkészítését 1910 márciusában vállalta a művész. Ajánlatát a kiállítás magyar országos bizottsága kebelében működő művészeti és műipari szakosztály – élén Koronghy Lippich Elekkel – fogadta el.
- 65 Yrjö Liipola művészetével kapcsolatban ld. TUOMISTO, Aira: *Yrjö Liipola Magyarországon*. In.: *Finnmagyar. Az 1900-as párizsi világiállításról Cranbrook Schoolig*. (2004.12. 12.–2005.02.13.) Budapest, Ernst Múzeum, 2005. 151–159.
- 66 A termék leírását ld. VADÁSZATI KIÁLLÍTÁS KATALÓGUSA 1910. 86–92.; Sz. G.: *Iparművészetünk a wieni vadászati kiállításon*. In: *Magyar Iparművészet XIII. évf.* (1910) 222–223.
- 67 *Építészhallgatók tervekiallítása*. In: *Magyar Pályázatok V.évf.* (1907) 1.sz., 13.
- 68 A pavilonokról ld. MENDÖL Zsuzsanna: *Pécs építészete a századfordulón*. In: *Magyar Építőművészet LXXXI. évf.* (1989) 6. sz. 6.; PILKHOFFER Mónika: *Pécs építészete a századfordulón (1888–1907)*. Pécs, Pro Pannonia Kiadó Alapítvány, 2004. 294–295.; Ács Piroska: *Maróti Géza pavilonművészete – „tér a térben” megoldások, önálló épületek*. In.: FEHÉRVÁRI – HAJDÚ – PRAKALVI 2001. 101.; SÜMEGI György: *A velencei magyar pavilon*. In: *Új Művészet* 1992, 9. sz., melléklet, 1–3.; HADIK András: *Az Aranykor és ami utána következik... Maróti Géza életműve és visszemlékezései*. In: *Új Művészet* 1992, 9.sz., melléklet, 13–16.
- 69 Kós Károly: *Életrajz*. Közéteszi: Benkő Samu. Budapest – Bukarest, Szépirodalmi Könyvkiadó – Kriterion Könyvkiadó, 1991. 55.
- 70 *Karácsonyi iparművészeti vásár*. In: *Magyar Iparművészet X. évf.*(1907) 45.
- 71 MARGITAY Ernő: *Tavaszi kiállítás*. In: *Magyar Iparművészet, X. évf.* (1907) 121.
- 72 MARGITAY 1907. 124.
- 73 MARGITAY 1907. 131.,185. kép.
- 74 MARGITAY 1907. 129., 181–182. kép.
- 75 *Pécsi Országos Kiállítás és Vásár: 1907. május 15–október 15*. In: *Magyar Iparművészet, X. évf.* (1907) 45.; 158.; A vásárról, megrendezésének körülményeiről, jelentőségéről ld. BEZERÉDY Győző: *A pécsi vásárok története*. Pécs, 1987. 11–22.; B. HORVÁTH Csilla – BEZERÉDY Győző: *A pécsi vásárok 150 éves története*. Pécs, Pécsi ipari Vásár Vállalkozásszervező és Tanácsadó Kft., 1996. 40–50. és RADNÓTI Ilona: *Az 1907. évi Országos Kiállítás és Vásár*. In: *Pécsi Szemle* 2007. ősz, 13–33. munkáit. A pavilonok építészéről ld. B. HORVÁTH Csilla: *Az 1907-es pécsi Országos Kiállítás és Vásár*. In.: FEHÉRVÁRI – HAJDÚ – PRAKALVI 2001. 71–77. és legutóbb PILKHOFFER 2004. levéltári forrásokat és a korabeli sajtó adatait feldolgozó részletes elemzését.
- 76 GERLE–KOVÁCS–MAKOVECZ 1990. 69.; 138.; RADNÓTI 2007. 19. vö. GERLE János: Határjárás. Maróti Géza építészeti és szobrászati határán. *Magyar Építőművészet* 1983. 6. sz. 51.
- 77 *Magyar Iparművészet X. évf.* (1907), 220.: „A Múcsarnok alaprajzi elrendezését és homlokzatát Maróti Géza és Fischer József, belső kiképzését pedig Jánszky Béla építőművész tervezte, aki az elrendezés munkáját is végezte.”; Képet közöl a múcsarnok középső terméről, háttérben a Róth Miksa mozaikkal: *Magyar Iparművészet, X. évf.* (1907) 204., 263. kép; MENDÖL 1989. 6.

Béla Jánszky und das ungarische Pavillon der „Ersten Internationalen Jagdausstellung Wien 1910“

Die Erste Internationale Jagdausstellung wurde 1910 unter der Patronanz des Kaisers Franz Joseph I. in dem Wiener Prater veranstaltet. Das war die erste internationale Ausstellung, die die Jagd als selbständiges Thema betrachtete. Der Zweck war: die Jagd „ohne Einschränkung auf örtliche oder zeitliche Grenzen, möglichst vollständig darzustellen.“ Die Industrie, das Gewerbe, die Kunst und die Land- und Forstwirtschaft wurde in Fachausstellungen (z.B.: Jagdstatistik, Jagdwaffen, jagdlicher Unterricht, Trophäenhalle, Kunstgewerbe, Retrospektive und Moderne Kunst, Musikpavillon) vorgestellt, wo auch Vergnügungsmöglichkeiten, Restaurants, Cafés und ein Kinematograf für das Publikum errichtet waren. Das Zentralgebäude der Ausstellung war einerseits die Rotunde (erbaut 1873 für die Wiener Weltausstellung), andererseits die maßstabgerechte Nachbildung des kaiserlichen Jagdschlusses in Müritzsteg. Jede der beteiligten Nationen bemühte sich bei ihrem Pavillon (z.B.: England, Frankreich, Deutschland, Norwegen, Schweden, Italien) – einer Idee des Chefarchitekten folgend – den eigenen nationalen Stil hervorzuheben.

Ungarn war zwar Teil der Österreichischen-Ungarischen Monarchie, hat aber trotzdem ein eigener Pavillon gebaut. Das zweigeschossige, monumentale „ungarische Jagdschloß“, mit seinem dominierenden Rundturm, erhob sich auf einem unregelmäßigen Grundriss. Die Frage ist, wer den Pavillon entworfen hat. In den Ausstellungsführern steht der Name

des Ungarn Josef Fischer (1873–1942) als Architekt. In seinem Buch dagegen erwähnt Béla Jászky (ebenfalls aus Ungarn, 1884–1945) das Gebäude als Wiener Jagdschloss von Jászky und Fischer. Die Studie fasst meine Forschungsergebnis-

se (Ungarisches Staatsarchiv, Österreichisches Staatsarchiv, Wiener Stadt- und Landesarchiv) zusammen und beschäftigt sich vor allem damit, welche Rolle Béla Jászky im Planungsprozess gespielt hat.